

Узаємодія школи та сім'ї в системі особистісно орієнтованої освіти

Робота виконана на кафедрі педагогіки вищої школи
Волинського національного університету імені Лесі Українки

У статті розглядаються психолого-педагогічні аспекти співпраці школи та сім'ї у розв'язанні завдань особистісно орієнтованого навчання і виховання.

Ключові слова: особистісно орієнтована освіта, педагогічна взаємодія, умови співпраці школи та сім'ї.

Кормина Л.И. Сотрудничество школы и семьи в системе личностно-ориентированного образования. В статье рассматриваются психолого-педагогические аспекты сотрудничества школы и семьи в решении задач личностно-ориентированного обучения и воспитания.

Ключевые слова: личностно-ориентированное образование, педагогическое взаимодействие, условия сотрудничества школы и семьи.

Kormina L.I. Cooperation between school and family in the system of human-oriented education. The article deals with the psychological and pedagogical aspects of cooperation between school and family with the aim of resolving the tasks of human-oriented education.

Key words: human-oriented education, pedagogical cooperation, conditions of cooperation between school and family.

Постановка наукової проблеми та її значення. У Державній національній програмі «Освіта (Україна ХХІ століття)» та в Законі України «Про освіту» наголошується, що принцип співробітництва школи та сім'ї, єдності виховних впливів вчителів і батьків має важливе значення у практиці виховання підростаючого покоління. Реалізація цього принципу робить процес виховання цілісним і безперервним, забезпечує єдність і наступність виховного впливу на учнів у школі, сім'ї, сприяє органічному поєднанню і взаємозбагаченню суспільного і сімейного виховання, помітно звужує сферу стихійного, некерованого впливу на дітей.

Особливої вагомості проблема взаємодії школи та сім'ї набуває в системі гуманістичної освіти, яка спрямована на особистісний розвиток і творчу самореалізацію особистості в культурі і соціумі. Особистісно орієнтована освіта розглядається як гуманістична в тому значенні, що вона більш повно і адекватно відповідає дійсній природі людини, враховує її індивідуально-психологічні

особливості, створює оптимальні умови для саморозвитку особистості, запобігає появі негативних тенденцій в особистісному становленні суб'єкта.

Успішне розв'язання завдань особистісно орієнтованого навчання і виховання можливе за умови плідної співпраці вчителів і батьків, координації виховних впливів школи та сім'ї. Ефективність взаємодії школи і сім'ї значною мірою залежить від правильного розуміння суті співпраці вчителів і батьків, знання конкретних психолого-педагогічних аспектів її реалізації. Успішно розв'язати ці питання можна лише за умови науково-обґрунтованого підходу до їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Значний внесок у дослідження проблеми взаємодії школи і сім'ї у вихованні особистості зробили сучасні вчені. Ними вивчались такі аспекти даної проблеми: українські народні виховні традиції як форми виховного впливу на молоде покоління (В.Г. Кузь, Ю.Д. Руденко, В.І. Скутіна, Є.І. Сявакко); особливості виховного потенціалу родинної педагогіки (С.Д. Бабишина, З.Є. Болтарович, М.Г. Стельмахович); підготовка до виконання батьківських та материнських функцій (В.В. Бойко, Д.В. Луцик, Г.А. Чередніченко); формування педагогічної культури сучасних батьків (А.А. Марушкевич, В.Г. Постовий); психологічні основи сімейного виховання (В.П. Кравець); основні напрями співпраці сім'ї і школи (Т.Ф. Алексеєнко); форми організації роботи з батьками в освітньому закладі (І.М. Рибальченко); виховна робота сім'ї та школи з важковиховуваними дітьми (В.О. Татенко, Т.М. Титаренко, В.М. Оржеховська); педагогічні проблеми молоді сім'ї (Т.Ф. Алексеєнко, В.Г. Постовий); спілкування батьків і вчителів з дітьми (П.М. Щербань). Філософсько-педагогічні аспекти особистісно орієнтованого навчання у вітчизняній педагогіці визначили С.У. Гончаренко, І.А. Зязюн, О.В. Киричук, В.Г. Кремінь, О.Я. Савченко та ін. Сутність особистісно орієнтованої освіти та організацію особистісно орієнтованого освітнього середовища розкрила І.С. Якиманська [6]. Сучасні вимоги до реалізації особистісного підходу в навчанні і вихованні окреслені в дослідженнях таких відомих психологів і педагогів, як І.Д. Бех, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко, В.В. Рибалка та ін.

Мета статті полягає у визначенні та обґрунтуванні шляхів активізації взаємодії вчителів і батьків в умовах особистісно орієнтованого навчання і виховання.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Сім'я є найважливішим компонентом мікросередовища, незамінним соціальним інститутом розвитку дитини, де відбувається процес її соціалізації, закладаються основи моральності і світогляду, ціннісно-мотиваційної сфери особистості.

Сім'я характеризується глибокою специфічністю свого психологічного впливу, високий потенціал якого забезпечується особливостями відносин дітей і батьків: любов, довіра, прихильність, повага, взаємне піклування, почуття обов'язку, авторитет і т. ін.[2;3].

Вплив сім'ї на формування особистості залежить від її складу, морально-психологічного клімату, соціальної орієнтації, загальної та педагогічної культури батьків, часу та характеру спілкування кожного з них з дитиною, єдності чи суперечливості вимог до неї, кола сімейних інтересів. Завдання школи полягає в педагогічно доцільному, психологічно коректному керівництві вихованням дітей в сім'ї, озброєнні батьків науковими основами сімейного виховання, постійній кваліфікованій допомозі їм у використанні морально-виховного потенціалу сучасної сім'ї.

Проте педагогічна практика свідчить, що відносини між вчителями і батьками учнів сьогодні часто напружені, складні. Вчителі і батьки посилили взаємні претензії, звинувачення. Зростання культурного й освітнього рівня батьків сприяє їхньому інтересу до питань виховання, підвищенню вимогливості батьків до школи, вчителя, вихователя своєї дитини. Вчителі стурбовані педагогічною пасивністю багатьох сімей, відсутністю допомоги у вирішенні навчально-виховних проблем, неадекватністю вимог з боку батьків.

Відтак – очевидною є необхідність діалогу між батьками і вчителями, який базується на усвідомленні ними своїх функцій, компетентне виконання яких сприятиме становленню гуманістично орієнтованої педагогічної практики.

Вивчаючи педагогічну проблему взаємодії школи та сім'ї ми провели анкетування вчителів і батьків, бесіди з ними, проаналізували педагогічний досвід.

З метою з'ясування частоти і характеру контактів батьків і вчителів нами була запропонована анкета для вчителів ЛНВК «ЗОШ №24 I-II ст. - технологічний ліцей», ЗОШ I-II ст. №11 - колегіум м. Луцька та батьків, діти яких навчаються в цих освітніх закладах. Відповіді вчителів на запитання «Як часто Ви контактуєте з батьками і з якого приводу?» засвідчили, що їхні контакти з батьками не мають постійного характеру (вибрали відповідь «епізодично» 54% вчителів, відповідь «рідко» - 26%, відповідь «систематично» - 13%, відповідь «не контактую» - 7%) і спричиняються надзвичайними випадками і потребою покарати учня, а не прагненням вчителя більше взяти про школяра, порадитися про його навчання та виховання, поради з батьками його успіхам, поміркувати про перспективи виховання.

Схожі тенденції спостерігалися й у відповідях батьків на запитання анкети «Як часто Ви контактуєте з учителем?». У ході бесід з батьками також з'ясувалося, що причинами контактів з вчителями є прикрий випадок, який трапився з їхньою дитиною, вимога вчителя «вжити заходів» з метою покарання учня, вирішення матеріальних, організаційних питань життя класу (підготовка до свят, ремонт класу і т. ін.). Бесіди з батьками та опитування («Як Ви реагуєте на публічні негативні оцінки вчителем Вашої дитини?», «Як Ви сприймаєте запрошення вчителя прийти до школи?», «Як Ви сприймаєте інформацію своєї дитини про навчально-виховний процес?») були спрямовані на пояснення ситуації педагогічних контактів з батьками. Результати їхнього проведення засвідчили, що, на жаль, у деяких вчителів немає прагнення і відповідно розуміння контактів з батьками з приводу приємних і успішних моментів життєдіяльності учня, тому більшість батьків насторожено, як «сигнал тривоги» сприймають запрошення прийти до школи. Як правило, вони очікують від таких контактів лише поганого, навіть якщо для цього і немає ніяких підстав.

З розмов з батьками нам стало відомо, що діти, обмінюючись своїми враженнями з батьками, приносять додому інформацію про навчально-виховний

процес, яка радує і заспокоює батьків, або засмучує і насторожує. Ймовірно, не завжди вчитель здогадується як багато знають про нього батьки учнів, з якими він, можливо, ні разу особисто не зустрічався. Будь-яка недбалість і необ'єктивність педагога щодо дітей не залишається непоміченою, вона не лише фіксується і оцінюється учнями та їхніми батьками, але й гостро ними переживається, оскільки більшість батьків дуже чутливі до того, що стосується їхніх дітей. Особливо хворобливо сприймають батьки публічні негативні оцінки вчителя на адресу їхніх дітей. Нетактовність і категоричність оцінок ображає батьків, у них виникає сумнів і в доброзичливості вчителя, і в його справедливості, і в його професійній придатності.

Узагальнену характеристику і самооцінку батьками своїх взаємин з учителем отримали, провівши аналіз їхніх відповідей на запитання анкети «Як би Ви назвали свої стосунки з учителем?» (опитано 65 батьків учнів початкових класів ЛНВК «ЗОШ №24 I-II ст. - технологічний ліцей» м. Луцька). Результати анкетування свідчать, що спектр характеристик стосунків батьків з учителями є широким, їхні відповіді базуються на суб'єктивному сприйнятті вчителя. Так, 2% батьків охарактеризували їх як відчуження і ворожнечу, 41% назвали їх ввічливими, 24% - офіційно-формальними, 22% - діловими, 5% - дружніми, на відсутність контактів і стосунків вказали 6% батьків.

Результати опитування підтвердили наші спостереження щодо мотивів дій вчителя, який не бажає встановлювати контакти з батьками учнів. Причини такої його орієнтації є різними. Ось деякі з них: надмірна впевненість у своїх педагогічних можливостях («справлюся і без батьків»); невіра в батьків як помічників у вихованні («що вони там розуміють»); байдужість до своєї роботи («навіщо все це мені»); відсутність свідомості і почуття моральної відповідальності перед батьками учнів («їх не повинна цікавити моя робота») та ін. Як бачимо, мотиви в основному суб'єктивні і педагогічною мораллю виправдані бути не можуть.

Аналіз роботи окремих вчителів переконує, що ефективність застосування ними вимог, зауважень, адресованих батькам, значно залежить від авторитету і довіри до педагога. Серед причин недовіри опитані батьки називають

необ'єктивність, нетактовність, черствість окремих вчителів. Відповіді батьків на питання «В якій формі вчитель звертається до Вас з приводу недоліків в поведінці Ваших дітей?» підтвердили, що вчителі нерідко обирають роздратовану форму звертання до батьків учнів. Значно ефективнішою в педагогічному значенні є ввічлива форма звертання до батьків учня. Зауваження авторитетного вчителя, тобто такого, якому довіряють і який довіряє, глибоко впливають і на раціональну сферу учня та батьків, і на емоційну. Формуються довірливі стосунки у процесі ділового співробітництва вчителів і батьків. Поетапне формування авторитетно-довірливого спілкування сприяє зростанню виховного потенціалу вчителя. Поради, з якими він звертається до батьків сприймаються без надмірної критики і сумнівів, сприяють бажанню батьків прийняти рішення, підказане досвідом вчителя.

Дані наших експериментальних досліджень переконують, що вчителі відчують труднощі в поясненні процедури висловлювання зауважень, вимог батькам. Так, педагогам-практикам було запропоновано вказати послідовність своїх дій в процесі висловлювання зауважень і вимог до батьків. З'ясувалось, що 28% з них у зауваження вкладають переконання батьків у значущості вимоги, а також нагадування про норму, контроль за вимогою. 36% вчителів наводять приклад відмінної поведінки інших учнів, не приділяючи належної уваги поясненню значущості такої поведінки особисто для їхньої дитини. 36% - взагалі не змогли пояснити процедурний бік цього процесу.

На питання «Який психолого-педагогічний ефект Ви очікуєте отримати шляхом висловлювання зауважень, вимог до батьків?» 50% вчителів відповіли, що без вимог не сформувати у батьків почуття відповідальності за виховання власних дітей і покращення поведінки самих дітей. 25% опитаних вчителів розуміють значення вимог досить узагальнено: хочуть сприяти вихованню повноцінної особистості учня. 25% педагогів не знають, чим має характеризуватися необхідний виховний результат застосування вимоги. По суті 50% вчителів наосліп і нерідко викривлено використовують вимоги, зауваження, що негативно відображається на співпраці з батьками.

Ми розглядаємо зауваження і вимоги до батьків, як такий педагогічний прийом, за допомогою якого вчитель, враховуючи рівень морально-психологічного розвитку дитини, особливості психолого-педагогічної ситуації, шляхом аргументованого переконання батьків встановлює бажану норму поведінки дитини. Результатом висловлювання вимоги має бути свідоме, добровільне бажання батьків сприяти її виконанню.

Доцільною є така структура психолого-педагогічного механізму висловлювання вимог, зауважень батькам: 1. Повідомлення вимоги, зауваження батькам, інформація про норму, якої слід дотримуватися дитині. 2. Обґрунтування вчителем об'єктивної і суб'єктивної значущості поведінки дитини, яка вимагається. 3. Обґрунтування вчителем не лише бажаності, але й необхідності дотримання дитиною встановлених зразків поведінки.

Результати дослідно-експериментальної роботи дають підстави виділити такі шляхи активізації взаємодії школи та сім'ї в умовах особистісно орієнтованої освіти:

1. Формування гуманноцентричної системи цінностей педагога. Гуманноцентрична система цінностей педагога дозволяє йому створювати такі ситуації в навчально-виховному процесі, які сприяють максимальному розкриттю можливостей індивідуального зростання школяра, стимулюють його внутрішні сили до творчого саморозвитку і самовдосконалення [1]. Гуманноцентрична орієнтація системи цінностей вчителя є основою і запорукою встановлення необхідних і педагогічно доцільних контактів з батьками учнів, оскільки підхід вчителя до учня зближується з підходом батьків до дитини: дитина – не лише учень, а передусім – особистість, індивідуальність. Така позиція педагога імponує батькам і не спричиняє напруги, конфліктності у взаєминах між ними.

2. Усвідомлення педагогом необхідності організації педагогічного співробітництва з батьками.

3. Використання вчителем результатів застосування об'єктивних методів діагностики учня та сім'ї. Підкреслюємо - об'єктивних, оскільки сприйняття вчителями учнів здебільшого відбувається на рівні «подобається учень - не подобається». Такий рівень вкрай ускладнює розумну профілактичну діяльність.

Тому кращі педагоги сьогодні намагаються вирішити проблеми організаційної та духовної взаємодії з учнями на основі глибокого розуміння їх особистості. Вивчення феномену індивідуального розвитку особливо важливе в роботі з неблагополучними учнями, оскільки контекст і логіка розвитку їх особистостей особливо складні.

4. Диференційований підхід у роботі з сім'ями учнів. Ефективність роботи з батьками буде вищою, якщо вона диференціюється в залежності від того, які умови створено в сім'ях для виховання дітей. Ці умови доцільно диференціювати з урахуванням взаємозв'язку матеріально-побутових умов та відносин у сім'ї.

5. Зростання рівня педагогічної культури батьків. Під педагогічною культурою батьків розуміється педагогічна підготовленість і зрілість їх як вихователів, що дає реальні позитивні результати в процесі сімейного і суспільного виховання дітей. Педагогічна культура є складовою загальної культури батьків, у якій закладений досвід виховання дітей у сім'ї, набутий різними категоріями батьків безпосередньо у своїй країні, інших країнах, а також узятий з народної сімейної педагогіки [5].

6. Використання продуктивних форм і методів співробітництва школи та сім'ї. Існує велике розмаїття організаційних форм педагогічного всеобучу батьків у сучасних освітніх закладах (колективні, індивідуальні, групові, диференційовані) [4]. Варіантів і форм роботи в системі «вчителі-батьки» може бути багато, та основа їх єдина – пошуки конструктивних шляхів взаємодії, які базуються на довірі, взаємоповазі, взаємодопомозі, доброзичливості.

7. Формування високого рівня професійної майстерності педагога, показниками якої є: професійна готовність і бажання здійснювати співпрацю з батьками учнів; професійний оптимізм, ініціативність, наполегливість у вирішенні питань взаємодії з батьками; гуманістична спрямованість процесу вивчення вчителем особистості школяра; наявність психолого-педагогічних знань, які базуються на новітніх досягненнях науки; педагогічні уміння щодо організації і здійснення взаємодії з батьками.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Особистісно орієнтована освіта як цілісний освітній процес втілює демократичні, гуманістичні положення

щодо формування і розвитку особистості учня. Найважливішими завданнями особистісно орієнтованого навчання і виховання є забезпечення особистісного розвитку учня як самоцінної особистості, повне розкриття його творчих сил, неповторної індивідуальності, сприяння самовизначенню, самореалізації, самовдосконаленню. Це автоматично вимагає суттєвої корекції виховних впливів вчителів і батьків. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема оновлення змістового, організаційно-методичного й організаційно-практичного напрямів процесу взаємодії школи та сім'ї.

Література

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник. – К.: ІЗМН, 1998.
2. Кравець В.П. Психологія сімейного життя. – Тернопіль, 1995.
3. Постовий В.І. Сучасна сім'я та її педагогіка. – К., 1994.
4. Рибальченко І.М. Взаємодія з батьками / І.М.Рибальченко. – Х.: Основа, 2007.
5. Родинна педагогіка: Навчально-метод. Посібник / А.А. Марушкевич, В.Г. Постовий, Т.Ф. Алексеєнко та ін. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2002.
6. Якиманская И.С. Технология личностно-ориентированного обучения в современной школе. – М.: Сентябрь, 2000.